

Tudományos tevékenység és tervek

Kövecses Zoltán
ELTE Angol-amerikai Intézet

Amennyiben a humán tudományokban is létezik alapkutatás, akkor úgy vélem, hogy az én tudományos tevékenységem is zömmel alapkutatásból áll. Kutatásom középpontjában a fogalmak állnak, a fogalmak pedig az emberi mentális tevékenység alapegységei.

A fogalmaknak különösen az a halmaza érdekel, amelyet hagyományos terminológiával „absztrakt” fogalmaknak nevezünk. Ilyenek például az ÉRZELMEKET kifejező fogalmak, az ERKÖLCS, a SZABADSÁG, a DEMOKRÁCIA, a POLITIKA, a KONZERVATIVIZMUS, a LIBERALIZMUS, a MEGÉRTÉS, a TUDÁS, az ELME, a NEMZET, a HATALOM, az OKOSSÁG, a BUTASÁG stb. kategóriái, vagyis azok a fogalmak, amelyek nem a fizikailag megragadható világ tárgyaira és eseményeire vonatkoznak (Kövecses 2000, 2006).

Fő hipotézisem ezekkel a fogalmakkal kapcsolatban az, hogy mindegyikük metaforikusan létrehozott fogalom. Munkám során megvizsgálom az absztrakt fogalmakhoz kapcsolódó nyelvi kifejezéseket, ezek alapján ún. fogalmi metaforákat állítok fel (Lakoff és Johnson 1980; Kövecses 2002). A fogalmi metaforák abban különböznek a nyelvi metaforáktól, hogy gondolkodásunk eszközei, és nem pusztán nyelvi díszítőelemek. Majd azt kérdezem, hogy ezek nélkül a fogalmi metaforák nélkül az illető fogalmak létrejöhettek volna-e. Véleményem szerint nem. Vagyis azt állítom, hogy az absztrakt fogalmak csak bizonyos fogalmi metaforák segítségével jöhettek létre, és ezek a metaforák meghatározzák az absztrakt fogalmak struktúráját és tartalmát (Kövecses 2006). (Természetesen nem minden absztrakt fogalomra vonatkozó fogalmi metafora játszik ilyen szerepet.)

Vagyis két állítást teszek:

(1) Az absztrakt fogalmak metaforák segítségével jönnek létre.

Specifikusan:

(2) Az absztrakt fogalmak struktúráját és tartalmát a fogalmi metaforák alakítják ki.

A két állítás természetesen csak hipotézis értékű, melyeknek az igazságát én mint kognitív nyelvész *nem* vizsgálom. A fenti hipotéziseket kognitív pszichológusok és a neurolingvisztikával foglalkozó kutatók tesztelik (ld., például, Gibbs 1994, 2006; Albritton 1995; Waggoner megjelenés alatt)

Felmerül a kérdés: Miért fontos mindezt tudnunk? Több szempontból is érdemes, de ezek közül itt csak azt a négyet említem, amelyekkel én valamelyest foglalkoztam.

Az első a fogalmak természetének a kérdése, vagyis az, hogy az absztrakt fogalmak ugyanúgy szó szerinti jellegűek-e, mint a konkrét fogalmak (ahogy például ezt a híres amerikai filozófus John Searle, 1979, állítja). (Abba most nem megyek bele, hogy már a

konkrét fogalmak sem szó szerinti.) Amennyiben bebizonyosodik, hogy az absztrakt fogalmaink metaforikusan (és nem szó szerint) meghatározottak, ez hatással lehet egy sor további jelentős kérdés megválaszolására (például az emberi tudás természetével kapcsolatosan).

A második az absztrakt fogalmak univerzalitásának, illetve kultúra-specifikusságának a kérdése. Milyen mértékben univerzálisak, illetve kultúra-specifikusak fogalmi metaforáink és az ezekre épülő absztrakt fogalmaink? Ezt tárgyalom a *Metaphor in Culture. Universality and Variation* c. munkámban. Univerzálisak azok a metaforák, amelyek univerzális emberi tapasztalatokra épülnek (mint például a dühre jellemző fiziológiai folyamatok). Egyediek azok a metaforák, amelyek kultúra-specifikus emberi tapasztalatokra és/vagy kognitív folyamatokra épülnek. Végülis a kérdés az, hogy mi és mennyi az, ami közös bennünk emberekben és mi az, ami elválaszt minket egymástól.

A harmadik az a kérdés, hogy mi a kapcsolat a mindennapi metaforikusan meghatározott fogalmak és az ezeknek megfelelő tudományos fogalmak között. Például az érzelmek különböző tudományos elméletei hogyan viszonyulnak az érzelmek mindennapi fogalmaihoz? Több érzelemelmélet világosan bizonyos fogalmi metaforákra épül (Kövecses 1990, 2000). Végsősoron a kérdés az, hogy egyáltalán lehetséges-e teljességgel „megszabadulnunk” hétköznapi fogalmainktól és az ezeket meghatározó metaforáktól, amikor tudományt „csinálunk”.

A negyedik és utolsó kérdés az, hogyan teremődnek az emberi kultúrák metaforikus folyamatok segítségével? Amennyiben elfogadjuk például Geertz (1973) kultúrafelfogását, amely szerint a kultúra egy közösség jelentéshálója, akkor a fogalmaknak igen nagy szerepük van a kultúrák kialakulásában és fejlődésében. Ennek alapján feltételezhetjük, hogy ahogy fogalmaink kialakulnak és fejlődnek, úgy alakulnak ki és fejlődnek a kultúrák is. Jobban mondva azt, hogy a kettő lényegében ugyanaz. Ezért feladatunk ezen folyamatok minél teljesebb leírása és kognitív magyarázata.

Végül pedig azt hiszem, nem szorul különösebb bizonyításra, hogy mindennek számos felhasználási területe van, és sok további elképzelhető. A nyelvoktatás, a lexikográfia, a költői nyelv, a kultúrtörténet, a történelemtudomány, a diskurzus kutatás és számos más terület mind olyan kutatási lehetőség, ahol az eddigi munkák azt mutatják, hogy a metaforikus fogalmaknak különösen jelentős szerepe van. Céлом az, hogy ezen területek kutatói számára egységes elméleti keretet dolgozzak ki.

Ez év tavaszán kaptam kiadómától, az Oxford University Press-től a felkérést, hogy frissítsem fel, dolgozzam át 2002-es *Metaphor* c. könyvemet. Az ösztöndíj időtartama alatt ezen fogok dolgozni. A könyvhöz két új fejezetet kívánok hozzátenni, több fejezetben jelentős átdolgozást szeretnék végezni, és a teljes irodalomjegyzéket felfrissítem.

Köszönet a Charles Simonyi alapítványnak és a kuratóriumnak, hogy eddigi munkámat elismerésre méltónak ítélte és hogy ezt a tervezett munkát lehetővé teszi.

Irodalomjegyzék:

- Allbritton, David W. 1995. When metaphors function as schemas: Some cognitive effects of conceptual metaphors. *Metaphor and Symbolic Activity* 10/1: 33-46.
- Geertz, Clifford. 1973. *The Interpretation of Cultures*. New York: Basic Books.
- Gibbs, Raymond W. 1994. *The Poetics of Mind*. Cambridge University.
- Gibbs, Raymond W. 2006. *Embodiment and Cognitive Science*. Cambridge University Press.
- Kövecses, Zoltán. 1990. *Emotion Concepts*. Berlin: Springer Verlag.
- Kövecses, Zoltán. 2000. *Metaphor and Emotion*. Cambridge University Press.
- Kövecses, Zoltán. 2002. *Metaphor. A Practical Introduction*. Oxford University Press.
- Kövecses, Zoltán. 2005. *Metaphor in Culture. Universality and Variation*. Cambridge University Press.
- Kövecses, Zoltán. 2006. *Language, Mind, and Culture. A Practical Introduction*. Oxford University Press.
- Lakoff, George és Johnson, Mark. 1980. *Metaphors We Live By*. Chicago University Press.
- Searle, John R. 1979. Metaphor. In A. Ortony (szerk.) *Metaphor and Thought*. Első kiadás. 92-123. Cambridge University Press.
- Waggoner, John E. megjelenés alatt. Developmental trends in conceptual metaphors for emotion. *Perceptual and Motor Skills. Psychological Reports*.